
STUDIE

Za vědu o vývoji

JAN MUKAŘOVSKÝ A ANTOINE MEILLET

Eva Krásová

**Towards a science of development:
Jan Mukařovský and Antoine Meillet**

This article examines the possible influence of Antoine Meillet's thinking on the Prague Linguistic Circle, especially on Jan Mukařovský. Based on a comparison of Jan Mukařovský's studies from the 1930s and selected works by Antoine Meillet, we find three intersecting topics: the rhetoric of the new science, the sociological conception of linguistics and in particular the concept of general linguistics as a science of the laws of development. We show that Meillet's and Mukařovský's sociological conception of language and artwork leads in the final instance to a reference to a certain material basis for the norms under examination.

Klíčová slova / Keywords

Antoine Meillet — tendance — Société linguistique de Paris — Ferdinand de Saussure — fonetický zákon — Jan Mukařovský — antropologická konstanta — diachronie — Roman Jakobson

Antoine Meillet — trends — Société linguistique de Paris — Ferdinand de Saussure — phonetic law — Jan Mukařovský — anthropological constant — diachrony — Roman Jakobson

---

Kontakt

Filozofická fakulta UK; Eva.Krasova@ff.cuni.cz

Krásová, Eva: „Za vědu o vývoji. Jan Mukařovský a Antoine Meillet“; *Česká literatura* LXIX, č. 2, s. 285–311;

<https://doi.org/10.51305/cl.2021.03.01>

Otázka zdrojů myšlení Jana Mukařovského je tématem, které ještě dlouho nebude vyčerpáno. Mukařovského přehled po soudobé filozofii a estetice činí snahu popsat genezi jeho myšlení úkolem na mnoho let. Je nicméně patrné, že za desetiletí existence vědeckého diskurzu o Pražské škole vznikla určitá doxologie, v jejímž rámci jsou zdroje Mukařovského myšlení víceméně známy. Cílem naší studie bude v rámci této řady otevřít otázku vlivu francouzského lingvisty Antoina Meilleta. Takové tázání má za cíl dále posunout otázku skutečného vlivu *Kurzu obecné lingvistiky* na „pražský“ strukturalismus a lépe sledovat jeho doktrinální specifika. Některá nejzajímavější témata myšlení Pražské školy, jako je důraz na teleologii ve vědeckých explikacích nebo sociologický rozměr myšlení o řeči, tím lze představit v jejich možných genetických rámcích.

Pražská škola a Antoine Meillet

Antoine Meillet (1866–1936) je ve francouzské lingvistice znám jako dlouholetý faktický předseda Pařížské lingvistické společnosti (BERGOUNIOUX 1997), spoluautor rozsáhlé srovnávací gramatiky latiny a řečtiny (MEILLET — VENDRYÈS 1924) a žák a „následník“ Ferdinanda de Saussura na katedře srovnávací gramatiky na *École pratique des hautes études*¹ v Paříži (BENVENISTE 1965: 25, 27). Znalcům Homéra je pak mimo jiné znám jako profesor, u něhož v roce 1928 Milman Perry obhajoval svou práci o homérských epitetech a který na tuto obhajobu údajně pozval Matiju Murka (FISCHEROVÁ 2012: 432–433). Všechny tyto údaje ilustrují jeho dvojakou pozici v dějinách francouzské lingvistiky: byl na jedné straně doyenem komparativní metody, zakořeněným především v dokonalé znalosti evropských jazyků s důrazem na ty klasické, na druhé straně představitelem progresivních přístupů a transdisciplinárních inovací. Jeho vlastní myšlení se obvykle popisuje jako sociologická lingvistika, což je podpořeno i faktem, že byl profesně spjat s Émilem Durkheimem (KČERNER 1988: 64–66).

Považujeme-li za klíčové události evropského vědeckého dění mezinárodní kongresy lingvistů, můžeme si povšimnout, že přinejmenším při počátečních dvou byl Meillet neopomítnou figurou (TESTENOIRE 2015: 65; FENOGLIO — PUECH 2012: 190). Na Prvním mezinárodním kongresu lingvistů v Haagu, tedy na setkání, kde „pražští Rusové“ v rámci odpovědi 22 vystoupili s názory, jež se staly základem „Tezí“ publikovaných o rok později, předsedal Meillet první debatě o obecných problémech (CONGRÈS I 1928: 78), druhého se aktivně účastnil (CONGRÈS II 1933: 252). Meillet zemřel několik dní po

1 „Vysoká škola praktických studií“ (původně pouze *École des hautes études*), dále jen „EPHE“, byla po Pařížské lingvistické společnosti druhým ohniskem rodící se strukturální lingvistiky (TESTENOIRE 2015: 54–57).

čtvrtém kongresu v Kodani, konaném na přelomu srpna a září roku 1936, čímž ovšem nebyla umenšena jeho textová přítomnost: když chce Roman Jakobson ukázat, že čtvrtý kongres byl již „ve znamení fonetické práce“, cituje výchozí definici fonetiky a fonologie právě z Meilleta (JAKOBSON 1936: 167). Jakobson také učinil Meilletovu tezi mottem svého pojednání o ruské fonologii, vydaného jako druhý svazek *Travaux du cercle linguistique de Prague*² (IDEM 1929: 3; IDEM 1993: 72).

O vztazích Antoina Meilleta s Pražským lingvistickým kroužkem svědčí nepochybně písemné dokumenty příležitostného charakteru. Z Meilletovy strany máme k dispozici recenzi prvních dvou svazků *TCLP* v *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, v níž se mluví s velkým nadšením o prvním svazu *Travaux* jako celku („Stojí za to přečíst všechny články“ [MEILLET 1931: 192]) a druhý svazek je ohodnocen slovy „zajímavý pokus“ (IBID.: 192).³

V Archivu PLK se nachází malý soubor korespondence s A. Meillem, který tvoří zdvořilostní komunikace zahrnující poděkování za zaslání *TCLP* a opakované omluvy odvolávající se na Meilletův špatný zrak (HAVRÁNKOVÁ — PETKEVIČ 2014: 663–665). Prověření možnosti osobních kontaktů přes osoby pohybující se mezi Prahou a Paříží (zejména zmiňovaného Matiju Murka či Ludovíta Nováka [IBID.: 38]) je nad prostorové možnosti našeho zkoumání.

Ze strany Kroužku máme k dispozici omezené množství odkazů na Meilleta jako osobu či na jeho práci. Když pomíneme již zmíněný citát o podstatě fonetiky a fonologie v Jakobsonově recenzi IV. mezinárodního kongresu lingvistů, figuruje Meilletovo jméno především ve výčtech lingvistů reprezentujících nové trendy v lingvistice (MATHESIUS 1983: 45, 59; HAVRÁNEK 1928: 4; KOŘÍNEK 1937: 61), u Trnky pak nacházíme jednostránkový výklad o Meilletově lingvistice (TRNKA 1948: 75–76).⁴ Jan Mukařovský cituje Meilleta ve dvou tematických kontextech: zaprvé opět jako jeden z myšlenkových zdrojů strukturalismu (MUKAŘOVSKÝ 2000c: 21), zadruhé jako původce celostního přístupu k problematice básnického rytmu, zvláště ve volném verši (IDEM 2000d: 41,⁵ viz též IDEM 2001b: 200).

I z této struktury zmínek můžeme soudit, že Meillet nebyl členům Pražského lingvistického kroužku znám přes své nejnámější publikace, ale spíše

2 Dále jen „*TCLP*“.

3 Havránek, Trávníček a Wollman ve svém posudku k Jakobsonově habilitaci hodnotí tuto recenzi jako „příznivý posudek“ (JAKOBSON — GLANC 2005: 160–161).

4 Vzhledem k názorům na vztah synchronie a diachronie, které B. Trnka v prvních *TCLP* artikuluje (HOSKOVEC 2011: 57), v kombinaci s faktem, že Meilletovo myšlení zjevně dobře znal, je na místě se ptát po jeho roli v celém recepčním procesu.

5 „Jakmile však A. Meillet v svém převratném spise *L'origine indo-européenne des mètres grecs* vzal za základ veršového rytmu verš celý, a vnitřní jeho organizaci pouze za činitele vnitřní diferenciaci tohoto celkového tvaru, otevřela se cesta k pochopení rytmu veršových druhů i nejvolnějších“ (MUKAŘOVSKÝ 2000d: 41).

osobně, jako významná postava mezinárodních setkání, zastávce strukturálního a celostního přístupu a původce některých zajímavých myšlenek (viz např. rytmus u Mukařovského). Dodejme, že *Actes* z kongresů neuchovávají záznam žádné osobní interakce s výjimkou Meilletova komentáře k příspěvku knížete Trubeckého (CONGRÈS II 1931: 126–127),⁶ s nímž Meillet patrně vedl i soukromou korespondenci (HAVRÁNKOVÁ — PETKEVIČ 2014: 664). To naznačuje, že Meillet byl původně pravděpodobně lépe znám ruským členům PLK: byl uznávaným slavistou a jeho práce musely být přinejmenším zohledněny v pracích o slovanských jazycích, zejména v Jakobsonových *Remarques*. U Trubeckého zase nacházíme znaky polemiky s Durkheimovým pojetím sociálního faktu (TOMAN 2011: 210–211). Karcevskij jmenuje Meilleta společně s Ballym a de Saussurem jako svého „učitele“ (IBID.: 128).

Předmětem našeho zájmu však budou stopy myšlení Antoina Meilleta u Jana Mukařovského, a to proto, že se jedná o centrální osobnost „české“ části „pražské“ školy. Protože Meillet vystupuje v písemných dokladech jako osobnost ctěná a vážená, chceme prozkoumat detailněji možný vliv jeho myšlení a strukturu případných afinit. Podobnosti mezi myšlením obou teoretiků shledáváme ve třech bodech:

- 1) program lingvistiky jako vědy nového typu;
- 2) pojetí obecné lingvistiky jako vědy o pravidelnostech vývoje;
- 3) sociologický přístup k lingvistice.

Než začneme, je třeba vyřešit zjevnou námitku: Meilletovy texty se týkají situace lingvistiky jako takové, zatímco předmětem Mukařovského zájmu je problém umění. Vzhledem k povaze problému (metodologická situace vědy o řeči je teoretickým východiskem Mukařovského reflexí o povaze literárního díla) to však nepovažujeme za závažnou překážku srovnání. Náš výklad navíc ukáže, že podobnosti v myšlení obou teoretiků jsou často strukturního typu (v jednom případě se jedná o přenos určitého **typu** argumentu z jedné disciplíny do druhé). Je tedy na místě komparaci provést i navzdory různosti disciplinárních polí.

Jazykověda jako obecná věda o vývoji (základní témata myšlení A. Meilleta)

V rozsáhlém díle Antoina Meilleta se periodicky vyskytují studie či úvahy o obecných podmínkách a možnostech lingvistiky jako komparativní vědy.

6 V debatě o Trubeckého náčrtu funkčních fonémů ve francouzštině Meillet konstatuje: „Ve francouzštině máme dvě *e*, otevřené *e* a zavřené *e*, ale nemáme žádné třetí, střední *e*, byť to někteří fonetici tvrdí. Střední *e* je náhoda, která nastává, když slabika není zdůrazněna“ (CONGRÈS II 1931: 127).

Obvykle mají povahu příležitostných projevů či úvodních kapitol systematických pojednání a jejich čistě teoretická část obvykle bývá nedlouhá.⁷ Tuto rétorickou skromnost je na místě chápat jako součást metodologického postoje jinak velmi plodného autora. Přes časové odstupy, které tyto texty dělí, v nich nacházíme konzistentní „nauku“ charakteristickou několikaletými tématy. Prvním je pojetí lingvistiky jako komparativní vědy, obvykle rozvíjené jako důraz na propojenost deskriptivního a historického (tj. synchronního a diachronního) přístupu. Druhým je dějinnou rétorikou artikulované přesvědčení o novém období či nové éře lingvistiky, zrodu vědy s nárokem na objektivní a obecnou platnost svých poznatků. Třetím je sociologická dimenze lingvistiky. Všechna tři témata lze svým způsobem číst jako reflexe de Saussurova vlivu (SAINT-GÉRAND 1988: 111–112; KÖRNER 1988), ať už hovoříme o pojmu synchronie a diachronie, rétoriky zakládání nové vědy nebo pojetí jazykových faktů jako faktů specifického typu (SOFIA — SWIGGERS 2016: 31–32) v duchu Durkheimova pojmu společenského faktu (PUECH — RADZYNSKI 1988). Protože byl Antoine Meillet jedním z hlavních účastníků kurzů Ferdinanda de Saussura na École des hautes études (BENVENISTE 1964: 27–28; DE MAURO 2007: 272–280), lze obsah jeho obecnělingvistických studií vnímat též jako jeden z mnoha projekčních bodů, na jejichž základě lze odhadovat podobu de Saussurova myšlení v době jeho pařížského působení.

Meilletovým východiskem je vždy momentální situace lingvistiky. Tou je pozice **popisné** vědy: lingvistika je dědičkou filologie, její závěry má revidovat a jejím neaktuálnějším úkolem je pokračovat v deskripčním úsilí (zejména jazyků Afriky a Asie, stejně tak jako substandardních forem jazyků už

7 Předmětem našeho zkoumání budou dva okruhy textů. V obecném výkladu Meilletova myšlení vycházíme zejména ze studií, které sekundární literatura (KÖRNER 1988; DE LAMBERTERIE 1998; SAINT-GÉRAND 1988; FENOGLIO — PUECH 2012) považuje za zásadní: „L'état actuel des études de linguistique générale“ (MEILLET 1982a: 1–17), „Sur la méthode de la grammaire comparée“ (IDEM 1982b: 18–35), „Linguistique historique et linguistique générale“ (IDEM 1982c: 44–60), „Comment les mots changent le sens“ (IDEM 1982d: 230–271). Jedná se o texty vydané v souboru *Linguistique historique et linguistique générale* (dále LHLG), reprezentující vlastní výběr autorových kratších článků. Máme důvod se domnívat, že tento soubor, ve světě považovaný za reprezentativní, nebyl pro „pražskou“ recepci příliš relevantní: žádná z výše uvedených citací A. Meilleta u příslušníků Pražské školy na LHLG neodkazuje. Naopak považujeme za nutné zohlednit tři texty citované Jakobsonem v TCLP 2: Pojednání o praslovanštině *Le slave commun* (IDEM 1924), obvykle opomíjený, ale o to zajímavější v Norsku vydaný spisek *La méthode comparative en linguistique historique* (IDEM 1925), a především „úvodový“ přehled srovnávací gramatiky *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* (IDEM 1908). Všechny překlady z citovaných děl A. Meilleta pořídila autorka.

popsaných) s důrazem na použití moderních metod, jako je strojový záznam a zkoumání fyziologické stránky produkce řeči (MEILLET 1982a: 4).

Součástí tohoto vědomí je však permanentní důraz na propojenost synchronního a diachronního aspektu. Podle Meilleta se z metodologického hlediska „gramatika“ dělí na deskriptivní a historickou, přičemž každá větev má za předmět velmi jiný typ faktů: *deskriptivní gramatika* zkoumá výhradně „lingvistickou praxi (*usage*) daného společenství lidí v daný okamžik a v daném místě“ (IDEM 1982c: 44), *historická gramatika* naproti tomu „sleduje změny praxe mezi dvěma více či méně vzdálenými epochami“ (IBID.). Na rozdíl od distinkce mezi historickou a deskriptivní lingvistikou v *Kurzu obecné lingvistiky* je na Meilletově pojetí nápadný důraz na propojenost obou přístupů: „Deskriptivní gramatika a historická gramatika nejsou bytostně odlišné. Na jedné straně je ve skutečnosti veškerý pocit do nějaké míry historický [...]. Na druhé straně prostředky, jimiž disponuje historická gramatika, neumožňují nikdy popsat sledovanou křivku vývoje opravdu kontinuálním způsobem“ (IBID.: 44–45). Meillet svá tvrzení dokládá úvahami z jazykové reality: každý uživatel hovoří jinak, jednotliví členové jazykového společenství jsou v užívání jazyka různě konzervativní a zároveň (ve věci možnosti popisu změny jako takové) zaznamenané poznatky mají nejčastěji povahu izolovaného faktu (IBID.: 45).⁸ Čistě synchronní vysvětlení je proto podle Meilleta prakticky nemožné a historická dimenze je nutnou součástí každé deskripce.

Výsledkem tohoto pojetí je svérázný pojem *fonetického zákona*, jemuž je vzhledem k jeho významu pro Meilletovo pojetí lingvistiky jako obecné vědy o řeči potřeba věnovat detailnější pozornost. Fonetický zákon je podle Meilleta konstatování určité pravidelnosti, kterou pozorujeme při srovnání jazykového vývoje. Příklady fonetických zákonů jsou instancemi různé míry obecnosti lingvistických poznatků.⁹

Fonetický zákon je zobecněním konkrétních dějů v pozorovaných jazycích a je v tomto smyslu povytce výsledkem indukčního procesu. Meilletovy popisy často argumentují tím, že pokud v různých jazycích nacházíme obdobný stav, je třeba jej vysvětlit (IDEM 1982b: 22–23), případně, že konstatovaný poznatek se nalézá v nějaké skupině jazyků a z ní může být rozšířen i na ostatní (IDEM

8 Obdobně se Meillet vyjadřuje ohledně inovací při akvizici jazyka (MEILLET 1908: 5–6).

9 Např.: a) intervokální změny konsonantů mají obvykle své pravidelnosti: „latinské *f* ve většině románských jazyků zůstává *f*, ve španělštině však nastává inovace na *h*.“ (MEILLET 1982c: 45–46); b) ve většině jazyků je tendence ke krácení morfologických koncovek; c) na úrovni morfologické to vede k preferenci předložkových konstrukcí oproti původnímu vyjádření flexí (IDEM 1982a: 8). Je známo, že Meillet při své rozsáhlé publikační praxi spoléhal na relativně malou sadu zásadních příkladů, které uvádí — a reinterperetuje — napříč celým svým dílem (DE LAMBERTERIE 1998: 882).

1982a: 14). Označení *zákon* je zde proto spíš dokladem určité verbální praxe než promyšleným terminologickým činem a Meillet se někdy uchyluje k jiné terminologické fixaci, např. „obecné formule změny“ (*formules générales de changement*, užitý pro obecnou tendenci velár k palatalizaci [IDEM 1925: 84–85]).

Pojem zákona je třeba brát s nadsázkou tím spíše, že Meillet si je vědom jeho partikulární povahy. V přednášce z roku 1906 bezprostředně po výkladu o fonetickém zákonu konstatuje, že tento zákon „neplatí vždy“, a své tvrzení dokládá denunciací užitých příkladů: intervokální hlásky se často nevokalizují, sufixy leckdy nezaniknou (IDEM 1982a: 15). Tuto svéráznou antitezi je třeba chápat jako klíčové místo Meilletova uvažování o lingvistice a neuralgický bod projektu nové vědy:

[základní chyba této historické metody přetrvává]: přes všechna zpřesnění a obohacení vysvětlují principy, které klade, poskytují pouze partikulární fakty a pouze partikulární závěry; dospívá se k rozdrobeným vysvětlením, z nichž každé je možná oprávněné, ale dohromady netvoří systém a nikdy nebudou schopna nějaký systém vytvořit. (IBID.: 7)

Následuje vyhlášení „nové vědy“, usilující o nový typ zákonů, „obecné zákony“ (*lois générales*), které jsou dalším stupněm zobecnění fonetických zákonů.¹⁰ Pro pochopení Meilletovy představy je opět lépe se obrátit k příkladům:

- a) Od výše citovaného fonetického zákona (viz zde, pozn. 9), podle něž se „f mění ve většině románských jazyků na *f*, ale ve španělštině na *h*–“, lze postoupit k obecnému zdůvodnění poukazem na artikulační podmínky: bilabiální spiranta *f* je náročná na výslovnost, a proto nestabilní. Mění se tudíž buď ve snáze vyslovitelné *h*, nebo častěji v labiodentálu. Tento proces je doložen v mnoha jazycích, dodává Meillet (IDEM 1982c: 55).
- b) Oproti původní přehnaně rozrůzněné koncovkové flexi indoevropštiny začaly novější jazyky projevovat snahu o zjednodušení systému důrazem na funkci předložek a slovního pořádku. „Tento vývoj je nutný,“ konstatuje Meillet bez dalšího (IDEM 1982a: 9).
- c) V otázce intervokálních alternací fonémů je třeba říci, že v jazycích, v nichž je závěr konsonantu výrazný (např. italština), nemá foném tendenci se měnit, naopak je-li závěr slabý, změny jsou časté (IDEM 1982c: 58).

10 „Obecné zákony [*lois générales*], které neplatí pro jeden jediný okamžik v jazykovém vývoji, ale naopak platí vždy, a které nejsou omezeny na jeden daný jazyk, ale naopak platí stejně pro všechny jazyky. A, poznamenejme, nebudou to zákony fyziologické ani psychické, nýbrž zákony jazykové [*lois linguistiques*]“ (MEILLET 1982a: 11). V textu z roku 1918 jsou tyto poznatky označovány jako poznatky „obecné fonetiky“ (*phonétique générale*).

Povahu vysvětlení zde reprodukuje proto, aby bylo patrné, že Meillet v poslední instanci odkazuje k fyziologickým okolnostem produkce řeči nebo argumentuje psychologickými podmínkami. To se týká především příkladu se zánikem koncovek (b). Meillet nejprve z hlediska historické gramatiky konstatuje, že ve všech indoevropských jazycích je tendence k zániku koncovek a převodu jejich funkcí do předložek (IDEM 1982a: 8–9) a následně, v rámci výkladu o obecných zákonech, konstatuje, že tento fakt má psychologickou příčinu, kterou je velmi obecně formulovaný princip jazykové ekonomie: „Jazyky mají vždy a všude tendenci opouštět takovouto absenci jednoty a zakládat jednotu formy, aby vytvořily jednotu gramatické role a významu“ (IBID.: 12).

Je třeba zdůraznit, že argumentace psychologickým základem je uváděna při vědomí nepřijatelnosti psychologizace lingvistického zkoumání. Meillet důrazně varuje před přehnaným využíváním „ostatních věd“ v lingvistice, zejména „lidové psychologie“, stejně tak jako varuje před ztotožňováním jazykového a psychologického faktu (IBID.: 6). Vědomí nespolehlivosti a nedůslednosti lingvistických poznatků je Meilletovou silnou stránkou. Množství příkladů a jejich povaha svědčí o nechuti pustit se do teoretizace, která by tuto problematičnost zastřela (tato vlastnost A. Meilleta je někdy označovaná jako *pozitivistický lakonismus* [FENOGLIO — PUECH 2012: 189]).

Je tedy třeba se ptát, odkud se bere rétorika „obecnosti“ a tendence vyhlášovat novou éru lingvistiky. Rétorický postup, v němž se ve třech krocích konstatuje filologické, komparativně-gramatické a „nové“ stadium vědy o jazyce, je modernímu čtenáři známý hlavně z prvních stránek *Kurzu obecné lingvistiky*¹¹ a bylo by jej možno s trochou nadsázky zařadit mezi topoi moderní vědy. Bylo vícekrát konstatováno, že Meillet byl stržen de Saussurovým projektem obecné lingvistiky a snažil se ji samostatně rozvíjet, byť v jádru zůstal srovnávacím gramatikem (PUECH — RADZYNSKI 1988; KÆRNER 1988; SAINT-GÉRAND 1988: 111–112). To se projevuje na některých poněkud nešťastných argumentech pro obecnost uvedených „zákonů“, jako je poukaz na dostatečnost indoevropéistiky: „rodina jazyků tak velká jako indoevropština jistě poskytuje dostatečné pole zkoumání na to, aby zjištěné závěry mohly aspirovat na obecnou platnost“ (MEILLET 1982a: 13) či naopak argumentace odlišností jejich větví při obhajobě univerzálnosti indoevropéistických poznatků („Je vůbec nějaká podobnost mezi moderní angličtinou a ruštinou?“ [IBID.: 14]).

Krok k nové vědě má však u Meilleta jeden jednoznačně inovativní obsah: doktrínu celku (*doctrine d'ensemble*) neboli hledisko systému. Jak jsme již viděli, předchozí fáze lingvistiky podle Meilleta neposkytovaly dostatečně kom-

11 Srov. „První kapitola: Pohled na dějiny lingvistiky“ a její postup od proto-fáze filologie přes chyby srovnávací gramatiky až po „vekovou službu“ prokázanou lingvisticí Whitneym a mladogramatickou školou (SAUSSURE — BALLY — SECHEHAYE 2007: 39–42).

plexní vysvětlení — soustředily se na hromadění faktů a jejich částečné zobecnování. „Nová“ věda ale na disparátní fakta klade „systém“. Kdyby se tento požadavek nenacházel v textu z roku 1906, mohli bychom v něm vidět ozvuk vydělení jazyka jako jedině vědecky uchopitelné složky jevu řeči v „Úvodu“ *Kurzu obecné lingvistiky* (SAUSSURE — BALLY — SECHEHAYE 2007: 50). Vzhledem k datu vzniku jej však je třeba považovat právě za jeden z plodů setkávání při pařížském pobytu Ferdinanda de Saussura. Meilletovo uchopení tohoto programu klade důraz na holistické hledisko a usouvztažnění jednotky se všemi ostatními prvky celku, v němž se vysvětlovaný fakt nachází. Například u výše uvedeného problému se zánikem spirant je vysvětlení možné jen, pokud si uvědomíme vzájemné pozice artikulačních míst na patře (MEILLET 1982c: 46). Jedná se tedy sice o zdůvodnění „fyziologické“, nicméně obsahuje velký díl funkčního vidění věci.

Ještě o něco více než v *Kurzu*¹² je i zde myšlenka systému napojena na diachronii. Správně „obecně“ vysvětlení není možné jinak než z historie: příklad se zánikem spirant by bylo nemožné objasnit, kdybychom nezohlednili průběžné změny výslovnosti v čase a tendence, které při nich působí (IBID.).

Kdo chce skutečně vysvětlovat, nemá již právo izolovat moderní období od starých období, jelikož nemáme právo vysvětlit současný stav jím samým a opomíjet [jeho] minulost. (IDEM 1982a: 10)

Meilletova lingvistika je tedy holistická a strukturální právě v tomto aspektu. Klade velký důraz na vysvětlení části z celku. Specifickým rysem je potom důsledný důraz na dějinný rozměr zkoumání: pro Meilleta je synchronní a diachronní lingvistika neoddělitelná a jedna neexistuje bez druhé.¹³

Druhým nesporným (byť jen někdy přiznaným) zdrojem Meilletovy lingvistiky je, jak už jsme předeslali, založení sociologie u Émila Durkheima. Nejprve rychle připomeňme její základní myšlenky. Východiskem první části *Pravidel sociologické metody* (1894) je konstatování nedostatečnosti dosavadních věd, vedoucích k potřebě založení sociologie jako vědy nového typu, *science sociale*. V oblasti zájmu vědeckého zkoumání existuje typ faktů, které není možno legitimně zařadit ani do přírodních věd, ani do psychologie:

Je zde tedy řád faktů, které vykazují znaky zcela zvláštní. Jsou to druhy jednání, myšlení a cítění existující mimo jedince a nadané utlačivou silou, kterou se mu vnucují. Následkem toho nemohou být zaměňovány s jevy

12 Srov. „Statická a evoluční lingvistika“ (SAUSSURE — BALLY — SECHEHAYE 2007: 108–126).

13 Viz též úvodní pasáže eseje „Linguistique historique et linguistique générale“, jejíž titul byl použit pro název celé sbírky Meilletových esejů (MEILLET 1982c: 44–45).

biologickými (*phénomènes organiques*), poněvadž spočívají v představách a činech, ani s jevy psychickými, které existují jen ve vědomí individuálním a skrze něj. Tvoří tedy nový druh a jim musí být dáno a vyhrazeno označení společenské. (DURKHEIM 1926: 37, překlad mírně upraven s přihlédnutím k IDEM 1967: 37)

Tento argument, jemuž budeme pro účely této studie provizorně říkat Durkheimův, je význačný velkou citlivostí pro povahu tlaku (*contrainte*), který společenské fenomény vykazují a jejich paradoxní objektivně-subjektivní povahu. „Sociální fakty“ (např. role „bratra, manžela, občana“) jsou „věci“, protože na nás jako věci působí: jsou neprostupné, nepřekročitelné, na nás nezávislé, kladou nám odpor. Zároveň jsou však jasně individuální povahy — náleží jen jednotlivci, pouze jedinec je dodržuje a rozhoduje se jim podřídit. Přitom ale není jejich původcem a působí na něj jako cosi zvenčí, co na něj vyvíjí tlak nutnosti. Durkheim na ilustraci uvádí dva systémy: jazyk a měnu: „Nejsem nucen mluvit francouzsky se svými krajany, ani užívatí zákonitých mincí; ale je nemožno, abych jednal jinak“ (IDEM 1926: 37). Ve výsledku jsou tedy „sociologické fakty“ jevy naprosto svérázného charakteru, vyžadující pro svůj obojetný charakter zvláštní metodu zkoumání.

Podobnost této argumentace s pojetím jazyka jako specifického fenoménu v *Kurzu obecné lingvistiky* byla pochopitelně konstatována a komentována, dala vzniknout dokonce celé linii bádání, snažící se odhalit, kdo „byl první“.¹⁴ My považujeme za spolehlivější pouze konstatovat, že myšlenka vznikla patrně v názorovém clusteru skupinky kolem F. de Saussura na EPHE. Pro náš problém je zajímavá struktura argumentace: nejprve se konstatuje paradoxní povaha nějakého jevu, následně se deklaruje snaha popsat specifický typ jeho nutnosti (u Durkheima pojmem *tlaku*, u de Saussura poukazem na společenskou povahu jazyka a problematiku proměnlivosti a neproměnlivosti) a v důsledku této specifické povahy předmětu se následně dochází k nutnosti založit novou vědu. Je třeba vnímat, že tento požadavek se odehrává v širším rámci rodící se teorie sociálních věd, a — přinejmenším skrze příklady — v něm velkou roli hraje ekonomie. Všechny tři etabloující se vědy jsou svébytnými reflexemi různých dimenzí společenského chování. Durkheimův argument v této reflexi plní úlohu důkazu, který umožňuje vyvést uvažování o společenských jevech z ranku psychologie a přiblížit je „exaktním“ vědám zkoumajícím danosti a fakty.

U Antoina Meilleta nacházíme koncepci lingvistiky jako subdisciplíny sociologie ve společnosti implicitní parafráze Durkheimova argumentu:

¹⁴ Viz naposledy např. MANIGLIER 2007, pro komplexní shrnutí problému v předchozí badatelské generaci viz KOERNER 1888, který ovšem zastává názor, že de Saussure z Durkheima nečerpal.

Poslední proměnlivý člen (*l'element variable*), který je třeba určit, se zjevně nemůže nacházet v anatomické struktuře orgánů nebo v jejich fungování; nenachází se ani ve fungování psychickém: to jsou konstantní danosti, jež jsou všude citelně tytéž a neobsahují v sobě principy obměňování. Existuje ale jeden prvek, jehož okolnosti vyvolávají neustálé obměny, které jsou někdy náhlé, jindy pomalé, ale nikdy neustanou: je jím struktura společnosti.

Jazyk je zjevně sociální fakt. Často se opakuje, že jazyky neexistují mimo subjekty, které jimi mluví, a že se jim tudíž nedá připsat jejich vlastní, autonomní existence. To je zjevné konstatování, ale nemá přínos jako většina evidentních výroků. Neboť realita jazyka neexistuje méně proto, že není něčím substanciálním. Tato realita je jazyková a společenská. (MEILLET 1982a: 16)¹⁵

Meillet pokračuje popisem těchto dvou dimenzí — jazykové a společenské. První popis obsahuje známý výrok o jazyce jako „systému, kde se vše drží navzájem“ a dává pochopit normativitu jazyka jako dimenzi jeho sociální povahy:

Je jazyková: protože jazyk tvoří komplexní systém výrazových prostředků, systém, v němž se vše drží navzájem (*systeme où tout se tient*), v němž si individuální inovace jen velmi těžko hledá místo, pokud není právě přijata do systému jako čistá hříčka, to znamená, že pokud není v harmonii s obecnými pravidly (*règles générales*) daného jazyka. (IBID.)

Meillet pokračuje objasněním společenské dimenze s poukazem na výsměch jako klíčový moment společenského tlaku:

V jiném ohledu je realita jazyka společenská: je výsledkem toho, že nějaký jazyk náleží určitému celku mluvčích, že je prostředkem komunikace mezi členy jedné dané skupiny a že jej žádný člen skupiny nemůže změnit. Samotná nutnost, aby mi bylo rozuměno, ukládá všem mluvčím chování jazykového užití, které má tu největší jednotu. Výsměch je okamžitým postihem všech individuálních odchylek. (IBID.: 16–17)

---

15 V kondenzovanější podobě a s explicitním odkazem na Durkheima se celá úvaha nachází v ikonické studii „Comment les mots changent le sens“, uveřejněné téhož roku v Durkheimově *Année sociologique* (MEILLET 1982a: 231). Protože však závažnost tohoto přespříliš citovaného místa byla relativizována (KÖRNER 1988: 65), rozhodli jsme se durkheimovský vliv vykázat i v jiných textech, v nichž není autorem explicitně vyznačen.

Meilletovo pojetí jazyka se tedy teoreticky opírá o Durkheimův koncept sociálního faktu a jeho lingvistika je skutečně sociologickou lingvistikou:¹⁶ zkoumané jevy vysvětluje v poslední instanci vývojem společnosti (jako příklad za všechny uvedme rozsáhlou úvahu, podle níž vývoj slovesných kategorií od vidu a modu směrem k času vyjadřuje stupeň civilizovanosti daného lidu.¹⁷

Sociologická lingvistika nicméně není Meilletovým cílem. Tím je popis jazykového vývoje. U výše citované pasáže by se pozorný čtenář mohl otázat, co Meillet míní oním „posledním proměnlivým členem“. Jedná se o faktor ovlivňující jazykový vývoj, přičemž Meillet hledá takový „prvek“, který umožní nejen popisovat současný stav, ale také jej předvídat. V duchu výše deklarované snahy postavit lingvistiku na exaktní základ hledá tedy proměnlivý prvek z ranku pevných faktů, něco uchopitelného a kvantifikovatelného:

Zákony historické fonetiky nebo morfologie nevysvětlují žádný fakt dostatečně; vyjadřují konstantní podmínky, jež řídí vývoj jazykových faktů; ale i kdybychom je dokázali určit úplně a zcela exaktně, nedokázali bychom díky nim předvídat budoucí vývoj; a tak ještě zbývá objevit proměnlivé podmínky, jež umožňují či vyvolávají realizaci rozpoznávaných možností. Nesmíme se s tím spokojit už kvůli rozhodnému momentu, jež zahájil proces, jehož výsledkem je založení obecné lingvistiky. (IBID.: 15–16)

Chápat jazyk jako sociální fakt je pro Meilleta způsob, jak posunout lingvistiku do třetího, posledního stadia obecné lingvistiky. Zdůrazněme však, že toto třetí stadium není konstatováním obecných **faktů jazyka**, ale obecných **zákonitostí vývoje**, jak jsme to popsali výše.

Program vědy o jazyce u Antoina Meilleta bychom mohli shrnout asi takto: Věda se má posunout od fáze „historického“ sběru faktů a indukce k fázi obecných zákonů. Protože jsou jazykové fakty vposledku fakty společenskými, vykazujícími zvláštní typ pevnosti, je takovýto postup legitimní. Zákony samy se pak vztahují k vývojovým tendencím, jejich obsahem je tedy například konstatování, že všechny jazyky mají tendenci ke zkracování koncovek či že v závislosti na míře civilizace se rozvíjí analytický systém časů. Navzdory explicitní sociologičnosti svého přístupu Meillet často argumentuje fyziologickými či psychologickými podmínkami, nicméně je si vědom jednak omezenosti tohoto přístupu, jednak jeho úskalí. Základní vztah jazyka ke

16 Text, kterým jsme se zabývali nejvíce, je úvodní přednáškou kurzu, jehož náplní má být „určení, které společenské struktury odpovídá daná jazyková struktura a jak se — obecně vzato — změny ve společenské struktury překládají do změn ve struktuře jazyka“ (MEILLET 1982a: 17–18).

17 „Sur les caractères du verbe“ (MEILLET 1982: 198).

společnosti je sice popsán jako závislost (lingvistika je podle Meilleta jednoduše jednou ze *sciences sociales*), nicméně poddržuje si silné vědomí nezávislosti jazyka jakožto systému: „realita jazyka“ je zároveň „sociální“ ve výše popsaném smyslu, ale i „jazyková“ jakožto soudržnost systému, v němž „se vše drží navzájem“.

Sociologie řeči Jana Mukařovského

Tomu, kdo je obeznámen s myšlením Jana Mukařovského, už je pravděpodobně jasné, po jakých osách lze sledovat možné myšlenkové podobnosti. Mukařovského přístup, popisovaný jako „sociologická verze funkční lingvistiky“ (DOLEŽEL 2000: 171, viz též ČERVENKA 2016: 174; SLÁDEK 2016: 186), zájem o aspekty estetická z hlediska sociologie umění (SLÁDEK 2015: 203, podobně MATĚJKA 2014: 17–19), či „pokus integrovat sociologický přístup do strukturální koncepce literárního vývoje“ (GRYGAR 2006: 248) je založen na podobných principech. Z prostorových důvodů se omezíme na Mukařovského texty z meziválečného období, přesněji texty z počátku třicátých let, a to proto, že hledáme odraz případného kontaktu s Meillem nebo vlivu setkání na Mezinárodních kongresech lingvistů.¹⁸ Pojďme nejprve o Mukařovského konceptualizaci situace vědy o řeči, potom se budeme věnovat konkrétním podobám Mukařovského sociologie řeči včetně otázky vztahu pojetí uměleckého díla jako autonomního znaku a jeho sociologického uchopení a ve třetím kroku ze zjištěného extrahujeme několik postřehů k otázce vědy o vývoji jazyka.

V porovnání s verbální praxí Antoina Meilleta (ale i třeba Romana Jakobsona, který tento „bojový“ styl vynesl z ruského formalismu)¹⁹ Jan Mukařovský tolik nepoužívá rétoriku nové fáze nebo nového stádia „své“ vědy, ať už by se mělo jednat o lingvistiku, literární vědu či estetiku. Ve studii „Umění jako sémiologický fakt“ nicméně ohledně „vědy o znaku“ a jejího zařazení do duchověd pozorujeme určitou rétoriku novosti (MUKAŘOVSKÝ 2000a: 208). Z hlediska našeho problému je nápadné, že je Mukařovský označuje jako *sciences morales*, nikoli *sociales*. Pokud by bylo možné mluvit vyloženě o rétorice zlomu, jednalo by se spíše o vyjádření urgency obratu k sociologickému pojetí („stále naléhavěji se hlásí potřeba sociologie literatury“ [MUKAŘOVSKÝ

18 Předmětem našeho zájmu budou především tyto texty: Mukařovského podíl na *Tezích* PLKu, „O jazyce básnickém“ (PLK 1929: 714–744), studie „Básnické dílo jako soubor hodnot“ (MUKAŘOVSKÝ 2001a), „Umění jako sémiologický fakt“ (IDEM 2000a: 208–214), „Poznámky k sociologii básnického jazyka“ (IDEM 2001c: 220–233) „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“ (IDEM 2000b: 81–148) a „Básnické pojmenování a estetická funkce jazyka“ (IDEM 2001d: 74–81).

19 Srov. „Problémy zkoumání literatury a jazyka“ (JAKOBSON — TYŇANOV 1995: 34), ale i např. Jakobsonovu první českou statí „O realismu v umění“ (JAKOBSON 1995: 138).

2001c: 220]) nebo volba obdobných obrátů při popisu situace básnického jazyka (srov. „Básnický jazyk zůstával dlouho zanedbanou oblastí lingvistiky. Teprve nedávno začalo intenzivní zpracovávání jeho základních problémů“ [PLK 1929: 724]).

Mukařovského sociologické pojetí funkční lingvistiky je patrně přinejmenším od studie „Básnické dílo jako soubor hodnot“ (MUKAŘOVSKÝ 2001a). Důraz na společenskou dimenzi zde však tvoří spíše širší rámec estetiky básnického díla. Když podle Mukařovského sledujeme mimoestetické funkce básnictví a hodnoty je podkládající, sledujeme společenskou dimenzi básnického díla a přesouváme se z poetiky do sociologie básnictví (IBID.: 13). Protože je hodnota i funkce básnického díla definována skrze jeho společenskou existenci,²⁰ je pojem estetické funkce svou společenskou dimenzí vždy nějak obklopen.

Vědomí společenského rámce ustupuje v klíčové studii „Umění jako sémiologický fakt“ důrazu na autonomii díla jako znaku. V odlišení „estetického objektu“ od psychologického aspektu a „díla-věci“ však sociálně poskytuje nezbytnou platformu pro jeho uchopení: estetický objekt je určitý význam v kolektivním vědomí „daný tím, co mají společného subjektivní stavy vědomí vyvolané dílem-věcí u členů určité kolektivity“ (IDEM 2000a: 209). Mukařovského *estetický objekt* je možno chápat nejlépe jako spojení Durkheimova pojmu *sociální fakt* a de Saussurova ideálu *jazyka (langue)* jako toho, co je na řeči/díle obecné.²¹ Umělecké dílo není nic individuálně psychologického, byť se jako takové jeví, neboť jen v individuálním rozumnění je nám doopravdy známo. Ve skutečnosti existuje — podobně jako Meilletovy řečové fakty — jako společenský fakt: nalézá se právě a jen v kolektivu a čerpá z něj svou „pevnost“. Tato pevnost dělá z předmětu dobrého kandidáta na vědecké zkoumání, protože mu poskytuje „objektivitu“ a zbavuje jej individuálních realizací. Jedná se o argumentaci obdobnou de Saussurově argumentaci pro jazyk jako předmět vědeckého zkoumání (SAUSSURE — BALLY — SECHEHAYE 2007: 50).

Mukařovského inspirace Durkheimem a de Saussurem není žádným tajemstvím (VELTRUSKÝ 1980: 138;²² ČERVENKA 2016: 181; VOLEK 2005: 64). Na-

20 „Funkce básnictví je jeho působení na společnost ve směru jisté hodnoty“ (MUKAŘOVSKÝ 2001a: 13). Stupnice mimoestetických hodnot díla se zdánlivě kryje se sociálně podmíněnými hodnotami čtenářstva, nicméně při větším časovém rámci se s ní může nacházet i v rozporu. Bezpochyby s ní však interaguje (srov. IBID.: 11).

21 V tomto smyslu na Mukařovského odkazují René Wellek s Austinem Warrenem v *Teorii literatury*, byť generalizační uchopení literárního díla chápou jako jeho redukci na „nejmělčí, nejpovrchnější a nejtriviálnější prožitek“ (WELLEK — WARREN 1996: 209, 419).

22 Jiří Veltruský mluví o Durkheimovi v souvislosti s původem pojmu *kolektivní vědomí*, nicméně vidí Mukařovského recepci jako kritickou a vědomou si ambivalence toho-

ším cílem je uvážit, zda tato myšlenková struktura nenese stopy vlivu Antoina Meilleta. Vzhledem k míře, v níž Meillet ve svých textech parafrázuje Durkheimova díla včetně argumentu pro svébytnou povahu sociálního faktu, je na místě otázka, zda Mukařovského zaujetí pro společenskou dimenzi řeči i básnického jazyka nepochází jednoduše od něj. Pro odpověď se obrácíme ke dvěma textům nesoucím sociologii v titulu: eseji „Poznámky k sociologii básnického jazyka“²³ a pochopitelně k pojednání „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“.

Od jednoduché hypotézy inspirace Durkheimem nás odrazuje čistě materiální fakt, že Mukařovský ve svém díle Durkheima a jeho dílo zmiňuje velmi málo. Ve dvou zkoumaných studiích, z nichž druhá nese v titulu pojem *sociální fakt*, je Durkheim sice zmíněn, ale pouze jako někdo, z jehož tezí vychází Bogatyrev ve svém etnografickém zkoumání (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 119). *Pravidla sociologické metody* nicméně byla k dispozici i v češtině od roku 1926 v překladu Ferdinanda Kratiny, brněnského představitele celostní psychologie. To sice vzhledem k Mukařovského znalosti francouzštiny není pro náš problém příliš relevantní, může to ale osvětlit častější tematizaci sociologického přístupu a pojmu sociální fakt v českém prostředí. Nyní se však pokusíme sledovat, zda je Mukařovského pojetí sociologického aspektu teorie umění nějak radikálně blízké Meilletovu a zda se zde nachází prostor pro styčný bod „strukturalismu“.

Oba Mukařovského texty věnují hodně času snaze uchopit vztah básnictví (resp. kultury jako nadřazené kategorie) a společnosti, a to v rámci nových vědeckých přístupů. Evidenci vztahu jazyka a společnosti konfrontuje Mukařovský s přesvědčením, že vztah nemůže mít podobu jednoduché závislosti, otisku:

Zároveň byla zjištěna základní důležitost vývoje společnosti pro vývoj této struktury struktur, kterou nazýváme kulturou, i každé z jejích složek. Kolektivní povědomí, v kterém kulturní jevy existují jako kulturní řady, není samo umístěno ve vzduchoprázdném prostoru, nýbrž je povědomím konkrétního společenského celku. Je přirozené, že vývoj tohoto společenského celku se obráží ve vývoji kulturní struktury a řídí jeho směr. Ani zde

---

to pojmu z hlediska psychologismu a autonomie znaku. Pozice pojmu kolektivního vědomí v Mukařovského argumentacích by mohla být námětem pro samostatný článek, zde jen s Miroslavem Procházkou zdůrazněme, že se jedná o pojem umožňující syntézu obecného a jednotlivého, a tedy o základ slučitelnosti individuálního a kolektivního, tj. psychologického a sociologického, v životě znaku (srov. PROCHÁZKA 1969: 42).

23 Ohledně nutnosti docenit význam této studie vydané v prvním čísle *Slova a slovesnosti* viz MATĚJKA 2014: 19.

však nejde o vztah jednostranný, pasivní ze strany kultury nebo kterékoli z řad. Žádná s řad kulturních — mezi nimi ani literatura — není pouhým otiskem stavu společnosti v dané době; může zde být shoda, ale také jakýkoli druh neshody až k úplnému protikladu. I záporný vztah zůstává důležitým činitelem vývojovým. (IDEM 2001c: 221)

Byť Mukařovský opakovaně konstatuje, že vztah společnosti je dialektický, resp. antinomický, je třeba se pozastavit nad strukturou takové úvahy. Představa, že jazyk se může ke společnosti vztahovat všemi možnými způsoby (shodovat se, částečně se shodovat nebo být v úplném protikladu), je obtížně slučitelná s přirovnáním, že společnost obsahuje jazyk „jako řeka řečiště“, jež Mukařovský nabízí o několik řádek výše (IBID.: 220) a které sugeruje vztah přímé souměrnosti doprovázené kauzální souvislostí mezi oběma „řadami“: řeka řečiště opustit nemůže, naopak, její tvar je bezvýhradně dán tvarem koryta, které ji obsahuje a umožňuje. Je ale pochopitelné, o co Mukařovskému jde: protože společnost tvoří bytostný existenciální rámec dané řady, vztahují se k ní všechny zkoumané děje jako ke svému jmenovateli. Úvaha nad vztahem obou položek tedy potvrzuje jejich hierarchii, v níž je jazyk jednou z „řad“ společnosti. Koncept „řady“, dědictví ruského formalismu, zde poskytuje nástroj pro modelaci zkoumaného vztahu: jazyk je jen jedním z typů obsahu, který společnost svým vývojem vytváří, a jeho základní struktury (mj. vývojovost) jsou jednoduše dány jejími základními vlastnostmi. To se projevuje na řadě pobočných vlastností: jazyková diferenciacce je odrazem diferenciacce společenské atd. (IBID.: 220, 223–224).

Argumentace jsme vylíčili tak, jak je vypracována ve studii „Poznámky k sociologii básnictví“. Přehledový spis „Estetická funkce...“ však předkládá obdobný myšlenkový postup: v předmluvě se poukazuje na potřebu uchopit estetické v souvztažnostech s „jinými řadami“ (IDEM 2000b: 81–82) a zkoumané pojmy (či spíše jevy) funkce, normy i hodnoty jsou uchopeny na půdorysu společenského přístupu,²⁴ a to zejména tam, kde vědec cílí na uchopení či zachycení jejich objektivní podoby,²⁵ která má však z povahy věci antinomickou či dialektickou podobu.²⁶ Studie obsahuje též celou řadu velmi výstiž-

24 Kromě níže citované pasáže (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 95) uvedme také rozsáhlé „poznámky k sociologii estetična“ (IBID.: 97–98) a výklad o dynamické interakci normy a literárního vývoje (IBID.: 116–117).

25 „Jakmile ovšem místo hlediska jednotlivce zaujmeme hledisko sociálního kontextu, ukáže se, že přes všechny prchavé individuální odstíny existuje značně stabilizované rozložení estetické funkce ve světě dějů a předmětů“ (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 85).

26 „Probrali jsme v hlavních rysech sociologii estetické normy. Ukázalo se, že přístup k problemě estetické normy ze strany sociologie není toliko jeden z možných nebo dokonce vedlejší, nýbrž že je, zároveň s noetickým aspektem problému, základní nutností zkoumání, protože umožňuje vysledovat do podrobností dialektický roz-

ných líčení podob závislosti sociálního a estetického řádu včetně dynamiky jejich interakce. Ostatně je třeba si připomenout, že samo vymezení estetické funkce a hodnoty je u Jana Mukařovského navázáno na společenskou povahu uměleckého díla: estetická funkce jako forma dynamiky trsů mimoestetických hodnot, ona interpretační nepoddajnost díla, která vede k jeho působení na celek životních hodnot vnímatele,²⁷ je přece vztahem k „životním hodnotám kolektiva“ (IBID.: 146).

Pro účely našeho srovnání s myšlením A. Meilleta se zaměříme na argumentaci v kapitole o estetické funkci, dokládající její sociální povahu:

1. Estetično není ani samo reální vlastností věci, ani není jednoznačně vázáno k některým jejích vlastnostem. 2. Estetická funkce však není úplně v moci individua, třebaže z čistě subjektivního stanoviska může cokoli nabýt (nebo naopak postrádat) estetické funkce bez ohledu na své utváření. 3. Stabilizace estetické funkce je záležitostí kolektiva a estetická funkce je složkou vztahu mezi lidským kolektivem a světem. (IBID.: 95)

Mukařovského argumentace je svou logickou strukturou obdobná tomu, co jsme výše popsali jako Durkheimův argument. Stejně jako Durkheim u společenského faktu nejprve uvážil, že není fyziologického původu, a přiznal si, že jeho uchopení jako individuálně-psychologického jevu je nedostačující, tak Mukařovský konstatuje, že estetično není ani v krásné věci, ani v psychice pozorovatele. Oba pak postupují ke střednímu členu, kterým je společenskost jako specifická povaha zkoumaného jevu: Durkheim konstatuje nutnost popsat fakty jako nové jevy, Mukařovský konstatuje, že kolektivum funkci stabilizuje.

Jak jsme řekli, pro Mukařovského je společenskost prostředím, ve kterém jazyk a také básnictví existuje, je tedy více než nasnadě, že jej lze popsat stejným nástrojem jako Durkheimův sociální fakt. Svou roli zde jistě hraje

---

por mezi proměnlivostí i mnohonásobností estetické normy a jejím nárokem na neproměnnou závaznost“ (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 122).

- 27 Připomeňme dvě nejdůležitější místa ze zkoumané studie „Změna, která se udála s věcným vztahem díla-znaku, je tedy současně jeho oslabení i posílení. Oslabení je v tom smyslu, že dílo nepoukazuje ke skutečnosti, kterou přímo zobrazuje, posílení tak, že umělecké dílo jakožto znak nabývá nepřímého (obrazného) vztahu ke skutečností životně důležitým pro vnímatele a prostřednictvím jejich pak k celému vnímatelovu univerzu jako souboru hodnot. A tak umělecké dílo nabývá schopnosti poukazovat ke skutečností zcela jiným, než zobrazuje, a k systémům hodnot jiným, než z jakého samo vzešlo a na jakém je vybudováno“ (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 134). „[...] věcný vztah uměleckého díla zasahuje svou mnohonásobností nikoli jen jednotlivé věci, ale skutečnost jako celek, a dotýká se tak celkového postoje vnímatele k ní; právě ten je však zdrojem i usměrňovatelem hodnocení“ (IBID.: 140).

i přítomnost těžce argumentace v popisu povahy jazyka v *Kurzu obecné lingvistiky*. Mukařovský tímto jednoznačně podřazuje estetickou funkci společnosti a *de facto* se vymezuje proti její autonomii. Kdyby na ni Durkheimův argument použil v plném rozsahu, musela by úvaha vést právě ke konstatování její specifčnosti, odehrávala by se totiž zhruba takto: 1) estetično není dáno fyzicky 2) ani duševně 3) je tedy faktem, který má specifickou povahu, a vyžaduje proto novou vědu. Proč něco takového neudělal?²⁸

Jak je známo, oscilace mezi sociologickým a „strukturalistickým“ (či imantentistickým) pojetím umění je u Mukařovského přítomná vícekrát. V předmluvě k „Estetické funkci...“ se tento přesun těžiště explicitně deklaruje: Mukařovský uvádí svou analýzu *Máje* jako příklad studie „ze stanoviska čisté autonomie básnictví“, naproti tomu studii o Polákové *Vznešenosti přírody* jako uvažující i jiné vývojové řady, „zejména pak vývoj společnosti“. V „Poznámkách k sociologii básnictví“ uchopil Mukařovský autonomní estetickou funkci jako něco, co je schopno v rámci společnosti nabývat dalších, mimoestetických funkcí.²⁹ I v druhém přístupu, kdy se ke společenskosti umění blížíme od jazyka jako jeho materiálu, je estetičnost jazyka něco, co nabývá dalších funkcionalit v rámci vztahu díla ke společnosti. Konečně jak jsme již připomněli, samo vymezení estetické funkce je provedeno skrze interakci uměleckého díla s celkem norem a hodnot daného kolektiva.

Vztah básnictví a společnosti byl tedy celou dobu nasnadě. Mukařovský si nicméně ponechává na zřeteli oba aspekty s ohledem na dialektičnost či antinomičnost jejich vztahu. To umožňuje zachytit implicitní diachronní, totiž vývojový aspekt celého vztahu, jehož jsme si mohli povšimnout už v dějovosti pojmu *stabilizace* v třetím kroku probíraného argumentu:

okruh estetična se vyvíjí jako celek [...] Taková jednotnost a celistvost je možná jen na podkladě kolektivního vědomí, spřádajícího vztahy mezi věcmi, které činí nositeli funkce estetické, a scelujícího izolované navzájem stavy vědomí individuálních. (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 96)

Mukařovského vidění vztahu jazyka a společnosti je tedy v podstatě shodné s Meilletovým. Byť jazyk má svou vnitřní autonomii, nalézá se ve společnosti jako ve svém rámci, v prostředí, které ho svou strukturní povahou umožňuje. Místem, kde se oba teoretici odlišují, je usouvztažnění tohoto aspektu s pojetím umění jako autonomního znaku. Mukařovského myšlení v této fázi

28 Máme na mysli postup v rámci zkoumaných studií. Pokud bychom měli uvažovat dílo Jana Mukařovského v celku, pak bychom dovození svébytnosti estetiky jako samostatné vědy samozřejmě nepostrádali.

29 Domníváme se, že je třeba tento pohled důsledně odlišovat od Jakobsonovy úvahy o dominantě.

kolísá mezi uchopením díla jako společenského jevu a zdůrazňováním specifčnosti jeho povahy a autonomie, kterou známe nejen ze studie „Umění jako sémiologický fakt“, ale i další z francouzsky psané studie o básnickém pojmenování (IDEM 2001d).

Přes častou deklaraci Mukařovského jako intelektuálního následovníka *Kurzu obecné lingvistiky* (JAKOBSON — POMORSKA 1993: 113, viz též CHVATÍK 2004: 55) je stejně tak dobře známo, že Mukařovského strukturalismus je vývojový, tedy že pohlíží na vývoj jazyka jako vztah dynamizujícího a stabilizujícího prvku ve smyslu Mathesiovy pružné stability i formalistického konceptu „řad“ (MATĚJKA 2014: 20–21). Jedná se o další významnou podobnost s Antoinem Meillem, která se zároveň v této podobně v podstatě nenachází v *Kurzu obecné lingvistiky*. Toto tvrzení vyžaduje krátkou zastávku:

U de Saussura pochopitelně nacházíme povýtce rozlišení mezi synchronním a diachronním přístupem i formulaci myšlenky panchronního pohledu. Vzhledem k jejich vymezení je však už z pouhého textu *Kurzu obecné lingvistiky* patrné, že panchronní pohled je nemožný a lingvistika může být z metodologických i věcných důvodů buď synchronní, anebo diachronní, nikdy obojí: synchronní/statická lingvistika zkoumá fakty, které vzhledem ke své koexistenci 1) tvoří systém 2) jsou společenstvím uvědomovány, zatímco diachronní/evoluční lingvistika zkoumá fakty, které 1) systém netvoří, protože následují jeden za druhým, a 2) „nejsou vnímány kolektivním vědomím“ (DE SASSURE 2007: 126). Kromě toho se diachronní a synchronní fakty liší povahou nutnosti, již vkládají na společenství: synchronní zákon je „všeobecný“ (platí pro všechny v dané situaci), „ale ne imperativní“ (není závazný pro jednotlivce při jeho užívání jazyka). Diachronní je naopak imperativní (mluvčí jej není schopen nedodržet, dokonce si ho ani není vědom), ale je nahodilý, protože neplatí pro všechny, a proto mu označení zákon v pravém slova smyslu nenáleží (IBID.: 119–122). Právě díky této odlišné povaze je možný jazykový vývoj: synchronní stav, ve své povaze nutný, je schopen se změnit právě silou individuálního jednání mluvčího, který, byť vázán operativní nutností, spontánně a nevědomě jazykový stav mění podle zásad diachronního vývoje.

Meilletovo pojetí fonetického či obecného zákona spadá do ranku de Saussurových diachronních poznatků: jedná se o zásadu, která se nevědomě vnucuje mluvčímu, ale v daném časovém stavu je prostorově omezená (ať už na jeden jazyk, či nářečí).³⁰ Je však zároveň zjevné, že oba přístupy mají stejný kořen. De Saussurovy příklady diachronních „zákonů“ jsou obdobné příkladům Meilletovým: „Přízvuk nikdy nepřipadá na slabiku, která je od konce vzdálenější než slabika předposlední“ a „Všechna slova jsou zakon-

30 Pro příklad s vývojem dětské řeči ve vztahu ke společenské normě viz zejména MEILLET 1908: 6.

čená na vokál, nebo na *s*, *r*, *n*, nikoliv však na jiný konsonant“ (DE SASSURE 2007: 119).³¹

Kdybychom měli mezi těmito dvěma póly umístit myšlenky Jana Mukařovského o dynamice vývoje umění, nalézaly by se patrně poblíž Meilleta. Jedná se především o ideu imanentního vývoje jednotlivých řad jako předmětu vědeckého popisu a s ní související požadavek uchopit zákonitosti tohoto vývoje. V úvodu stati „Estetická funkce...“ takto Mukařovský prezentuje překrok svého zkoumání od ruského formalismu dále: zatímco ruský formalismus zohledňuje výhradně imanentní vývoj, Mukařovský postupuje k paralelnímu zkoumání vývojových řad (jimiž se ukáží být povýtce vývoj jazykový a společenský) a usouvztažňování jejich stavů. Vnitřní vývoj řady však chápe jako jistou danost:

Je ovšem třeba mít neustále na zřeteli, že proti zásahům zvnějška, které neustále projevují snahu vyvést vyvíjející se řadu z totožnosti se samou sebou, působí vždy její vnitřní setrvačnost, která identitu udržuje; jen tak lze pochopiti vývoj jako zákonité dění. (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 82)³²

Zkoumání historického vývoje je pro Mukařovského základním úkolem vědy, již provozuje. Základ možnosti tohoto vědeckého přístupu tkví v *zákonitosti* historického vývoje literatury i jiných uměleckých řad. Tato myšlenka, blízká pojmu *tendence*, jak jej rozpracovává Trubeckoj a Jakobson, je v „Estetické funkci...“ většinou jen zmíněna. Kromě výše zmíněného poukazu v předmluvě k „Estetické funkci...“, kde je zákonitost vývoje prezentována jako kýžený stav, jehož docílíme správným pochopením imanentního vývoje literárněhistorické řady, je zákonitost zmiňována ve shrnutí kapitoly o funkci jakožto *zákonitost proměnlivosti estetické funkce* (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 98). Její popis je Mukařovského dlouhodobým cílem, v jednom případě ji označuje jako „**vývojesloví** uměleckých jevů“ (IBID.: 105 [zvýr. EK]) a snaha uchopit objektivní hodnotu uměleckých děl je vlastně jen úběžníkem ospravedlňujícím tuto snahu:

[...] poněvadž jen předpoklad objektivní estetické hodnoty, vždy znovu hledané a znovu v nejrůznějších obměnách uskutečňované, dodává smyslu historickému vývoji umění: jen jím lze vysvětlit patos stále opěťovaných pokusů o vytvoření dokonalého díla, stejně jako nepřetržité návraty vývoje k hodnotám již vytvořeným. (IBID.: 146–147)

31 Oba zákony platí pouze pro starořečtinu v určitém období.

32 Celé Mukařovského zkoumání v „Estetické funkci...“ je zkoumáním zákonitostí vývoje estetické oblasti (viz též MUKAŘOVSKÝ 2000b: 98 při rekapitulaci předchozí kapitoly).

Překvapivým — a často obtížně vysvětlitelným (GRYGAR 2006: 279–282) — aspektem této úvahy je Mukařovského poukaz na antropologickou konstantu. Podobně, jako se Meillet odvolával na fyziologické a psychologické podmínky řečové produkce, odvolává se Mukařovský na základní fyzikální a fyziologické podmínky lidské zkušenosti:

Cílem estetické funkce je navození estetické libosti. Bylo řečeno již v první kapitole, že je možné, aby kterákoli věc nebo děj, bez ohledu na své ustrojení, se staly nositeli estetické funkce, a tudíž předměty estetické libosti. Jsou však jisté předpoklady v objektivním ustrojení věci (nositele estetické funkce), které vznik estetické libosti usnadňují. Estetická potence není ovšem inherentní objektu: aby se objektivní předpoklady mohly uplatnit, musí jim cosi odpovídat v ustrojení subjektu estetické libosti. Subjektivní předpoklady mohou mít zdůvodnění jednak zcela individuální, jednak sociální, jednak konečně antropologické, dané samou přirozeností člověka jako druhu. A tyto základní, antropologické předpoklady jsou právě principy, o které nám jde. (MUKAŘOVSKÝ 2000b: 102)

Mukařovský následně antropologické normy jmenuje: „pro umění časová (*Zeikünste*) rytmus, podložený pravidelností krevního oběhu a dýchání (důležitá je také okolnost, že rytmická organizace práce nejlépe vyhovuje člověku), pro umění prostorová kolmice, horizontála, pravý úhel, symetrie, jež lze vesměs vyvodit z ustrojení a normální polohy lidského těla [...], pro malířství komplementárnost barev a některé jiné úkazy barevného a intenzitního kontrastu [...], pro sochařství zákon stability těžiště“ (IBID.: 102–103).

Nejen samotný odkaz na materiální danosti, ale i jejich status pouhých předpokladů má velmi blízko k Meilletově vyvozování fonetických zákonů z fyziologických a artikulačních faktů: v obou případech materiální východiska neslouží jako přímé příčiny, nýbrž jako pravidelný podklad vývoje nabývajícího různých forem (srov. Meilletovo „zákony mohou být i jinak“ a Mukařovského úvahy o dialektické povaze vztahu umělecké normy a vývoje). Materiální příčiny jsou v obou případech to, co vývoji dodává základní energii: společenským vývojem způsobená proměna je vlivem materiálních příčin vedena k určitému rovnovážnému stavu (např. morfologickou změnou způsobená nevhodnost artikulačního místa z Meilletova příkladu má tendenci zanikat ve prospěch vyslovitelnější varianty, u Mukařovského jsou období deformace a experimentu v dialektickém vývoji umění střídány obdobími usilujícími o dodržování antropologických konstant (resp. tato dialektická střída je charakteristická i pro život jednoho každého uměleckého díla).

Pojem *antropologické konstanty*, jakkoli obtížný, je pro pojem vývoje nezbytný. Popisy antinomických dynamik u obou autorů by bez nich nedávaly smysl, protože by byly jen výčtem všech — i protichůdných — variant realizace

určitého vztahu. Až pojem antropologické konstanty dodává popisu vývoje impulz danosti, a tudíž směr, artikulovaný většinou jako pojem *tendence*.

Základní podobnost myšlení Antoina Meilleta a Jana Mukařovského je tedy v této ideji dialektického vývoje podněcovaného materiálním základem znakového systému. Pojem *řady*, běžně užívaný oběma teoretiky, je příroze- nou artikulací této představy, artikulací, jíž je navíc z podstaty věci inherentní i pojem *tendence* (jakožto vývoje řady k nějakému cíli či účelu). Oba teoretici se zasazují o vědu o vývoji, vědu, která popíše zákony tohoto vývoje jakožto poučky popisující jednotlivé změny v jejím sledu. Opět oba teoretici příliš nedbají na otázku aplikovatelnosti pojmu *zákona* (jako toho, co nemůže být jinak) na tento vývoj, přesněji řečeno, pracují spíše se společenským, sociálním pojetím zákona jako normy, kterou lze dodržovat nebo porušit, ale vždy je pocítována. Takové pojetí je dosti odlišné od způsobu, jakým je problém traktován v *Kurzu obecné lingvistiky*, což nebrání jeho užívání, pouze je třeba celou věc brát jako společný znak určité selektivní četby *Kurzu*, nebo možná spíše odlišného pojetí strukturalismu.

Nedomníváme se, že by se dal tento rozdíl podchytit pojmy ontologického a epistemologického strukturalismu, jak to činí Patrick Sériot (SÉRIOT 2002: 284). Spíše je třeba jej chápat jako určitou představu strukturalismu, která s učením Ferdinanda de Saussura nemá příliš společného. Meillet i „Pražská škola“ jsou navíc známi svým důrazem na celek: jazyk je systém, v němž se vše drží navzájem. Tento holismus je vztažen i (a především) na úvahy diachronní povahy. Jedná se tedy prostě o velmi jiný strukturalismus, než jaký je popsán v *Kurzu obecné lingvistiky*. S ohledem na veškerou problematiku redakce *Kurzu* a role jeho editorů v procesu následné recepce, i v kontextu vystoupení „pražských Rusů“ na Prvním mezinárodním lingvistickém kongresu, je pak třeba pátrání po zdrojích této společné tendence hledat právě tímto směrem.

Dodejme, že neustálé kolísání mezi sociologickým a imanentistickým pojetím je pro Mukařovského myšlení třicátých let typické. Navrhujeme jej chápat jako výraz snahy sloučit „saussurovský“ a „meilletovský“ přístup k lingvistice. I Meillet osciluje na téže hraně: být se většina jeho prací zaměřuje na usouvztažňování stavu společnosti a stavu jazyka, často se vyskytují pasáže zdůrazňující svébytnou povahu jevu řeči a autonomie jejich jevů (jak jsme viděli v citované pasáži o sociologické a lingvistické povaze jazyka). Takové pasáže je patrně na místě usouvztažňovat s osobním vlivem Ferdinanda de Saussura, a to včetně Meilletových eschatologických výroků o souborné, čistě lingvistické knize, kterou je třeba napsat (MEILLET 1982c: 49).

Z hlediska celkových dějin Pražského lingvistického kroužku je odmítnutí těchto principů známo a bylo ostatně formulováno jak v *Tezích*, tak v diskuzi na prvním lingvistickém kongresu v roce 1928 (HOSKOVEC 2011: 53, 59–60). Programatická pasáž z *Tezí* by se dokonce dala chápat jako ozvuk

Meilletovy úvahy z roku 1906: „pojetí jazyka jako funkčního systému jest třeba dbáti i při studiu minulých stadií [...] S druhé strany nemůže ani synchronický popis naprosto vyloučiti pojem evoluce...“ (ČERMÁK — ČERMÁK — POETA 2012: 714–715). Podobně tak Jakobsonův „manifest“ ruského formalismu, vzniklý v tomtéž časovém období, deklaruje tutéž slučitelnost synchronie a diachronie (srov. „odstavec 4“ JAKOBSON — TYŇANOV 1995: 34–35): „Čistě synchronní přístup se nyní jeví jako iluze: každý synchronní systém má svou minulost a budoucnost jako neoddělitelné strukturní elementy systému samého [...]“.

Cílem našeho zkoumání bylo ukázat, jakou roli mohl Antoine Meillet zaujímat jakožto inspirační zdroj myšlení Pražského lingvistického kroužku. Domníváme se, že paralelismus některých myšlenkových struktur je dosti patrný, byť není traktován jako explicitní citace Meilletova díla. Meillet stojí u zrodu Pražské školy spolu s řadou jiných osobností soudobé evropské lingvistiky a jeho případný vliv se artikuluje po dvou nepříliš propojených liniích: v první linii je explicitně jmenován a uváděn jako příklad strukturálního lingvisty (jímž však patrně není). V druhé linii uváděn není, nicméně jsou rozpracovávány myšlenky, kterým se sám věnoval po celý život: společenská povaha jazyka, celostní přístup k lingvistice, potřeba nové, čistě gramatické vědy. Výsledkem našeho zkoumání je zjištění, že snaha pojmout novou lingvistiku jakožto vědu o zákonech vývoje je **právě tím tématem**, které má Meillet s Pražskou školou společné a jež se zároveň v této podobě nevyskytuje v *Kurzu obecné lingvistiky*. Nehledě na možný kontakt na Mezinárodních kongresech lingvistů je třeba předpokládat, že členové Pražského lingvistického kroužku považovali Meilleta za představitele strukturalismu v podobě, která byla bližší jejich vlastním teoretickým východiskům a která se svým důrazem na diachronní aspekt zkoumání jevila dokonce jako vývojově pokrokovější než samotný *Kurz* či strážci jeho odkazu. To by mělo vysvětlovat důraz na Meilletovu osobnost u Romana Jakobsona. V případě Jana Mukařovského jsme měli možnost pozorovat zjevné myšlenkové podobnosti, jejichž původ však lze hledat stejně tak v sociologii Émila Durkheima, jako ve sverázném čtení *Kurzu* či jednoduše v úvahách o podstatě jazyka a společnosti. Specifická podoba „pražského“ strukturalismu je tak uchopitelná v sousedství inherentních vývojových procesů odehrávajících se ve francouzském (tj. „pařížském“, nikoli „ženevském“) prostředí.

Tato studie vznikla v rámci programu Progres Q12: Literatura a performativita, realizovaného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Prameny

CONGRÈS I

1928 *Actes du premier Congrès international de linguistes à La Haye, du 10–15 Avril 1928* (Leiden: A.W. Sijthoff)

CONGRÈS II

1933 *Actes du deuxième Congrès international de linguistes : Genève, 25–29 août 1931* (Paris: Maisonnneuve)

ČERMÁK, Petr — ČERMÁK, Jan — POETA, Claudio

2012 *Pražský lingvistický kroužek v dokumentech* (Praha: Academia)

DURKHEIM, Émile

1926 *Pravidla sociologické metody*; přel. F. Kratina (Praha: Orbis)

1967 *Les règles de la methode sociologique* (Québec: Chicoutimi) <http://classiques.uqac.ca/classiques/Durkheim_emile/regles_methode/durkheim_regles_methode.pdf>, přístup 2. 2. 2021

HAVRÁNEK, Bohuslav

1928 *Genera verbi v slovanských jazycích I* (Praha: Královská česká společnost nauk)

HAVRÁNKOVÁ, Marie — PETKEVIČ, Vladimír (edd.)

2014 *Pražská škola v korespondenci: dopisy z let 1924–1989* (Praha: Karolinum)

JAKOBSON, Roman

1929 *Remarques sur l'évolution phonologique du russe, comparée à celle des autres langues slaves* (Prague: Jednota československých matematiků a fysiků)

1936 „Kodaňská přehlídka dnešního jazykozpytu“; *Slovo a slovesnost* II, č. 3, s. 166–169

1993 *Dialogy* (Praha: Český spisovatel)

JAKOBSON, Roman — GLANC, Tomáš (ed.)

2005 *Formalistická škola a dnešní literární věda ruská — Brno 1935* (Praha: Academia)

JAKOBSON, Roman — TYŇANOV, Jurij

1995 „Problémy zkoumání literatury a jazyka“; in idem: *Poetická funkce* (Brno: Host), s. 34–36 [1928]

KOŘÍNEK, Josef Miroslav

1937 „Památce Meilletově“; *Slovo a slovesnost* III, č. 1, s. 61–64

MATHESIUS, Vilém

1983 „New currents and tendencies in linguistic research“; in Josef Vachek (ed.): *Praguiana: some basic and less known aspects of the Prague linguistics school* (Amsterdam: John Benjamins), s. 50–63

MEILLET, Antoine

1908 *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* (Paris: Hachette)

1924 *Le slave commun* (Paris: Honoré Champion)

1925 *La méthode comparative en linguistique historique* (Oslo: Aschehoug, Instituttet for sammenlignende kulturforskning)

1931 „Travaux du Cercle linguistique de Prague, 1929“; *Bulletin de la Société de linguistique de Paris XXXI*, č. 2, s. 18–20

- 1982 *Linguistique historique et linguistique générale* (Genève/Paris: Slatkine/Champion)
- 1982a „L'état actuel des études de linguistique générale“; in *ibid.*, s. 1–17 [1906]
- 1982b „Sur la méthode de la grammaire comparée“; in *ibid.*, s. 18–35 [1913]
- 1982c „Linguistique historique et linguistique générale“; in *ibid.*, s. 44–60 [1918]
- 1982d „Comment les mots changent le sens“; in *ibid.*, s. 230–271 [1905–1906]
- MEILLET, Antoine — VENDRYÈS, Joseph
- 1924 *Traité de grammaire comparée des langues classiques* (Paris: H. Champion)
- MUKAŘOVSKÝ, Jan
- 2000a „Umění jako sémiologický fakt“; in *idem: Studie 1*; edd. M. Červenka, M. Jankovič (Brno: Host), s. 208–214 [1934]
- 2000b „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“; in *ibid.*, s. 81–148 [1936]
- 2000c „Strukturalismus v estetice a ve vědě o literatuře“; in *ibid.*, s. 9–25 [1941]
- 2000d „Pojem celku v teorii umění“; in *ibid.*, s. 39–49 [1945]
- 2001a „Básnické dílo jako soubor hodnot“; in *idem: Studie 2*; edd. M. Červenka, M. Jankovič (Brno: Host), s. 9–15 [1932]
- 2001b „Intonace jako činitel básnického rytmu“; in *ibid.*, s. 199–214 [1933]
- 2001c „Poznámky k sociologii básnického jazyka“; in *ibid.*, s. 220–233 [1935]
- 2001d „Básnické pojmenování a estetická funkce jazyka“; in *ibid.*, s. 74–81 [1936]
- PRAŽSKÝ LINGVISTICKÝ KROUŽEK (PLK)
- 1929 „Teze k diskusi“; in Petr Čermák, Jan Čermák, Claudio Poeta: *Pražský lingvistický kroužek v dokumentech* (Praha: Academia), s. 714–744
- SAUSSURE, Ferdinand de — BALLY, Charles — SECHEHAYE, Albert (edd.)
- 2007 *Kurs obecné lingvistiky*; přel. F. Čermák (Praha: Academia)
- TRNKA, Bohumil
- 1948 „Jazykozpyt a myšlenková struktura doby“; *Slovo a slovesnost* X, č. 2, s. 73–80

Literatura

- BENVENISTE, Émile
- 1964 „Ferdinand de Saussure à l'École des Hautes Études“; in *École pratique des hautes études. 4e section, Sciences historiques et philologiques. Annuaire 1964–1965*, s. 20–34
- BERGOUNIOUX, Gabriel
- 1997 „Histoire de la Société de linguistique de Paris“; *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* XCII, č. 1, <<http://www.slp-paris.com/histoire.html>>, přístup 26. 1. 2021
- ČERVENKA, Miroslav
- 2016 „Základní kategorie pražského literárněvědného strukturalismu“; *Slovo a smysl* XXV, č. 13, s. 169–188
- DOLEŽEL, Lubomír
- 2000 *Kapitoly z dějin strukturální poetiky — od Aristotela k Pražské škole*; přel. B. Fořt (Brno: Host)

FENOGLIO, Irène — PUECH, Christian

2012 „Le fonds Antoine Meillet“; *Genesis* XXXV, s. 189–194

FISCHEROVÁ, Sylva

2012 „Odysseia jako ustavující dílo evropské kulturní tradice“; in Homér: *Odysseia*; přel. V. Šrámek (Praha: Academia), s. 425–479

GRYGAR, Mojmir

2006 *Trvání a proměny — Dvanáct kapitol o umění a dějinách* (Praha: Torst)

HAVRÁNKOVÁ, Marie — PETKEVIČ, Vladimír (edd.)

2014 *Pražská škola v korespondenci: dopisy z let 1924–1989* (Praha: Karolinum)

HOSKOVEC, Tomáš

2011 „Synchronie et diachronie au centre et à la périphérie : du foyer pragois de structuralisme fonctionnel“; *Cahiers Ferdinand de Saussure* LXIV, s. 49–72

CHVATÍK, Květoslav

2004 *Od avantgardy k druhé moderně — Cestami filozofie a literatury* (Praha: Torst)

KÆRNER, Konrad

1988 „Meillet, Saussure et la linguistique générale“; *Histoire Épistémologie Langage* X, č. 2, s. 57–73

DE LAMBERTERIE, Charles

1998 „Sur la »loi de Meillet«“; in *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* CXLII, č. 3, s. 881–905

de MAURO, Tullio

2007 „Biografické a kritické poznámky o Ferdinandovi de Saussurovi“; in Ferdinand de Saussure: *Kurz obecné lingvistiky*; přel. F. Čermák (Praha: Academia), s. 255–428

MANIGLIER, Patrice

2007 „Institution symbolique et vie sémiologique : la réalité sociale des signes chez Durkheim et Saussure“; *Revue de métaphysique et de morale* 2, č. 54, s. 179–204, <<https://www.cairn.info/revue-de-metaphysique-et-de-morale-2007-2-page-179.htm>>, přístup 9. 4. 2021

MATĚJKA, Ladislav

2014 „Sociologické zájmy Pražské školy“; in: Ondřej Sládek (ed.): *Český strukturalismus v diskuzi* (Brno: Host), s. 13–22

PROCHÁZKA, Miroslav

1969 *Příspěvek k problematice sémiologie literatury a umění* (Praha: Ústav pro českou literaturu ČSAV)

PUECH, Christian — RADZYNSKI, Anne

1988 „Fait social et fait linguistique : A. Meillet et F. de Saussure“; *Histoire Épistémologie Langage* X, č. 2, s. 75–84

SAINT-GÉRAND, Jacques-Philippe

1988 „Histoire et Structure“; *Histoire Épistémologie Langage* X, č. 2 <www.persee.fr/doc/hel_0750-8069_1988_num_10_2_2265>, přístup 9. 4. 2021

SÉRIOT, Patrick

2002 *Struktura a celek: intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*; přel. A. Krausová, K. Plotzová (Praha: Academia)

SLÁDEK, Ondřej

2015 *Jan Mukařovský: život a dílo* (Brno: Host)

2016 „Mukařovský's Structuralism and Semiotics“; *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics* LIII, č. 2, s. 184–199

SOFIA, Estanislao — SWIGGERS, Pierre

2016 „Le CLG à travers le prisme de ses (premières) réceptions“; *Cahiers Ferdinand De Saussure* 69, s. 29–36 <<http://www.jstor.org/stable/24915392>>, přístup 9. 4. 2021

TESTENOIRE, Pierre-Yves

2015 „L'école de Genève vue de la Société de Linguistique de Paris“; *Histoire Épistémologie Langage* XXXVII, č. 2, s. 53–70 <www.persee.fr/doc/hel_0750-8069_2015_num_37_2_3527>, přístup 9. 4. 2021

TOMAN, Jindřich

2011 *Příběh jednoho moderního projektu — Pražský lingvistický kroužek, 1926–1948* (Praha: Karolinum)

VELTRUSKÝ, Jiří

1980 „Jan Mukařovský's Structural Poetics and Esthetics“; *Poetics Today* II, č. 1b, s. 117–157

VOLEK, Emil

2005 *Znak, funkce, hodnota* (Praha/Litomyšl: Paseka/KČL FF UK)

WELLEK, René — WARREN, Austin

1996 *Teorie literatury*; přel. M. Calda (Olomouc: Votobia)

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uvedte původ — Neužívejte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

